

تحلیل تئوریک و تجربی تأثیر آزادی اقتصادی بر هزینه مبادله: مطالعه موردی کشورهای OECD

مرتضی سامتی*

مرضیه گوگردچیان**

احمد گوگردچیان***

تاریخ دریافت: ۸۶/۱۲/۲۰

تاریخ پذیرش: ۸۷/۳/۲۷

صفحات: ۹۵-۱۱۳

بسیاری از اقتصاددانان معتقدند، اقتصادهایی که بر نهادهای بازار تأکید دارند عملکرد بهتری نسبت به اقتصادهای مبتنی بر دخالت‌های دولت یا مسیرهای سیاسی دارند. این گروه سعی دارند با ایجاد و محاسبه شاخص آزادی اقتصادی، کشورهای مختلف را رتبه‌بندی نمایند؛ بطوریکه این شاخص

*. دکتر مرتضی سامتی؛ دانشیار گروه اقتصاد دانشگاه اصفهان.

** . مرضیه گوگردچیان؛ دانشجوی دکتری اقتصاد دانشگاه اصفهان.

***. دکتر احمد گوگردچیان؛ استادیار گروه اقتصاد دانشگاه اصفهان.

E. mail: msameti@gmail.com

E. mail: marziehg59@yahoo.com

E. mail: agoogerdchian@yahoo.com

میزان تکیه بر بازار آزاد را برای دستیابی به منابع و کالاها نشان می‌دهد.

همچنین در ادبیات موضوع بر ارتباط بین آزادی اقتصادی و هزینه مبادله تأکید شده است؛ بطوریکه آزادی اقتصادی با سه جزء اصلی رقابت آزادانه، حقوق مالکیت و مبادلات داوطلبانه می‌تواند موجب کاهش هزینه مبادله از طریق تقلیل محدودیتهای بیرونی موجود در یک بازار رقابتی شود.

هدف این مقاله پرداختن به مبانی نظری آزادی اقتصادی و هزینه مبادله و بررسی تجربی چگونگی تأثیر آزادی اقتصادی بر هزینه مبادله در کشورهای منتخب OECD با درآمد بالا^۱ طی دوره ۱۹۹۵ تا ۲۰۰۴ است^۲. به عبارت دیگر این مطالعه به دنبال یافتن پاسخی برای این پرسش است که، آیا در کشورهای منتخب و طی دوره مورد بررسی آزادی اقتصادی بر هزینه مبادله تأثیرگذار بوده است؟ و این تأثیر از چه فرم برخوردار بوده است؟

نتایج مطالعه نشان‌دهنده تأثیر آزادی اقتصادی بر هزینه مبادله بوده و بیان می‌کند که این تأثیر در کشورهای منتخب طی دوره مورد مطالعه بر تمام شاخصهای هزینه مبادله معرفی شده هر چند دارای تأثیر منفی بوده است؛ ولی تأثیر توان دوم شاخص آزادی اقتصادی بر هزینه مبادله مثبت است؛ یعنی شکل کلی تأثیر آزادی اقتصادی بر هزینه مبادله در این کشورها U شکل و به صورت فرم درجه دوم محذب بوده است. به عبارتی در این کشورها آزادی اقتصادی در ابتدا موجب کاهش هزینه مبادله شده است؛ ولی در ادامه افزایش آزادی اقتصادی، افزایش هزینه‌های مبادلاتی را به همراه داشته است.

طبقه بندی JEL: P48, P14, O50, D23

کلید واژه‌ها:

اقتصاد آزاد، حقوق مالکیت، هزینه مبادله، کشورهای OECD؛ شاخص آزادی اقتصادی

^۱ این کشورها که با عنوان High Income OECD مشخص شده‌اند، شامل ۲۵ کشور استرالیا، اتریش، بلژیک، کانادا، جمهوری چک، دانمارک، فنلاند، فرانسه، آلمان، یونان، ایسلند، ایرلند، ایتالیا، ژاپن، جمهوری کره، لوکزامبورگ، هلند، نیوزیلند، نروژ، پرتغال، اسپانیا، سوئد، سوئیس، انگلستان و آمریکا هستند.

^۲ از آنجا که بحران مالی در این کشورها عملاً از سال ۲۰۰۵ آغاز و منجر به تغییر عمده در شاخصهای اقتصادی این کشورها، از جمله آزادی اقتصادی و هزینه‌های مبادله شده، دوره مطالعه سالهای ۱۹۹۵ تا ۲۰۰۴ انتخاب گردید.

مقدمه

«فریدمن»^۱ (۱۹۶۲) معتقد است، آزادی اقتصادی جزء کلیدی در هر تلاش به سمت بهتر شدن اقتصاد و اجتماع است. آزادی اقتصادی از طریق انتخابهای شخصی، مبادلات داوطلبانه، آزادی رقابت و تأمین حقوق مالکیت، زمانی افزایش می‌یابد که ساختار یک اقتصاد و سیاستهای ایجاد کننده مبادلات آزادانه در پی حمایت از افراد و حقوق آنها باشد. دولت نیز با ایجاد یک ساختار قضایی مناسب، تأمین کننده حقوق مالکیت، امکان دسترسی به پول سالم، عدم ممانعت در انتخابهای شخصی، ایجاد مبادلات داوطلبانه و ورود به رقابت در بازار محصول و کار می‌تواند موجب افزایش آزادی اقتصادی شود.^۲

این در حالی است که گرچه عدم دسترسی به یک ساختار قانونی و سیستم قضایی کارآمد باعث افزایش هزینه مبادله شده و میزان رقابت پذیری را کاهش می‌دهد، اما ساختار رقابتی بازارها می‌تواند طرفین مبادله را هدایت کند تا با حذف اطلاعات نامتقارن و ناقص، هزینه‌های معاملاتی را کاهش دهند. به عبارت دیگر رقابت قوی همراه با حمایت از مبادلات داوطلبانه و انتخابهای شخصی و نیز گستردگی حقوق مالکیت همراه با سیستم قضایی کارآمد، -که از مشخصه‌های آزادی اقتصادی است- می‌تواند زمینه‌های لازم را برای یک اقتصاد کاهش دهنده هزینه مبادله ایجاد نماید.

بر این اساس، هدف مقاله پرداختن به مبانی نظری آزادی اقتصادی و هزینه مبادله و بررسی تجربی چگونگی تأثیر آزادی اقتصادی بر هزینه مبادله در کشورهای منتخب OECD با درآمد بالا طی دوره ۱۹۹۵ تا ۲۰۰۴ است. فرض اصلی این است که نه تنها آزادی اقتصادی در کشورهای منتخب بر هزینه مبادله تأثیرگذار است؛ بلکه با توجه به ساختار سیاسی، اقتصادی و اجتماعی این کشورها این تأثیر می‌تواند U شکل و به صورت فرم درجه دوم محدب باشد.

بنابراین بخش دوم مقاله به تبیین تئوریک آزادی اقتصادی و هزینه مبادله اختصاص دارد. بخش سوم نیز به تصریح مدل و ارائه نتایج تخمین چگونگی تأثیر آزادی اقتصادی بر

^۱. Friedman, (1962).

^۲. Wartney and Lawson, (2002).

شاخصهای مختلف هزینه مبادله پرداخته است. در این رابطه با توجه به ماهیت داده‌ها، مدل مورد استفاده در این تحقیق مدل داده‌های تابلویی^۱ است، که با استفاده از داده‌ها و اطلاعات شاخص آزادی اقتصادی تولید شده توسط موسسه «فریزر»^۲ و شاخصهای مختلف هزینه مبادله که اغلب توسط بانک جهانی و اتحادیه اروپا شاخص‌سازی شده و به تخمین آن پرداخته شده است. بخش چهارم مقاله نیز جمع‌بندی و نتیجه‌گیری است.

آزادی اقتصادی و هزینه مبادله: تبیین تئوریک

در مفاهیم جدید، آزادی اقتصادی را با اجزای اصلی آزادی رقابت، مبادلات داوطلبانه، انتخابهای شخصی و تأمین حقوق مالکیت به عنوان آمیخته‌ای از عواملی معرفی می‌کند که در نهایت باعث گسترش آزادی انسانها در ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی و سیاسی است. به عبارت دیگر هدف، تعیین هویت هر یک از اشخاص حقیقی تشکیل‌دهنده جامعه با حقوق مشخص و معین در متن جامعه برای کسب آزادی بیشتر است.

بنابراین در یک کشور، سیاستها و نهادها زمانی با آزادی اقتصادی سازگار است که ایجاد کننده مبادلات داوطلبانه و موجب حمایت از افراد و حقوق آنها باشد. در این رابطه همچنین قراردادهای حقوقی و پولی نیز دارای اهمیت ویژه هستند. پس می‌توان گفت افراد وقتی دارای آزادی اقتصادی هستند که بتوانند حقوقشان را بدون هیچ‌گونه زور و تهدید حفظ کرده و آزادانه به استفاده و مبادله داراییهای خود بپردازند؛ تاجایی که به حقوق مشابه دیگران تجاوز نکنند.^۳

در این رابطه «بیچ و درسیکو»^۴ (۲۰۰۳) نیز معتقدند آزادی اقتصادی را می‌توان به چهار جزء اصلی ۱. حقوق مرتبط با داراییهای قانونی افراد؛ ۲. آزادی شرکت در مبادلات

^۱. Panel Data Model

^۲. شاخص آزادی اقتصادی مؤسسه فریزر، شاخص موزون و مرکب از ۳۸ متغیر است که در پنج طبقه اصلی با وزنه‌های متفاوت طراحی شده است. با محاسبه میانگین وزنی اعداد بدست آمده از این متغیرها، شاخص آزادی اقتصادی برای هر کشور بدست می‌آید که مقداری بین ۰ تا ۱۰ خواهد داشت. هر قدر این عدد بزرگتر و به ۱۰ نزدیک تر باشد، نشانه وجود آزادی اقتصادی بیشتر در آن کشور است.

^۳. Wartney and Lawson, (2004).

^۴. Beach and Derisko, (2003).

داوطلبانه در خارج و داخل مرزهای کشور؛^۳ عدم کنترل در حیطه مبادلات افراد؛ و ^۴ امنیت داراییهای افراد از مصادره دولتی تقسیم نمود.^۱

بنابراین می‌توان گفت، الگوی فعالیت در یک اقتصاد آزاد همان سرمایه‌داری رقابتی است؛ یعنی مبادلات آزاد براساس سرمایه‌گذاری خصوصی.^۲ در این الگو آزادی به عنوان هدف نهایی، فرد به مثابه موجود نهایی و اقتصاد آزاد به عنوان وسیله‌ای برای کاهش نقش دولت در امور اقتصادی است، و افزایش نقش فرد و آزادی او در داخل و خارج کشور پشتیبان تجارت آزاد بوده و همانند وسیله‌ای برای ایجاد ارتباط صلح‌آمیز و دموکراتیک بین ملت‌های جهان است. در امور سیاسی نیز آزادی حامی توسعه حکومتها و نهادهای پارلمانی و کاهش اختیارات مستبدانه دولت و همچنین محافظت از آزادی مدنی افراد جامعه است.

بر این اساس می‌توان گفت، آزادی اقتصادی چیزی جز تأکید بر مالکیت فردی یا خصوصی نبوده و محدوده‌ای را که اقتصاد بر مبنای بازار عمل می‌کند، مشخص می‌سازد. بنابراین از لحاظ اقتصادی، آزادی در بازار معنا یافته^۳، و شاخص آزادی اقتصادی نیز باید به بررسی میزان تکیه بر بازار آزاد در تولید و مصرف منابع و کالاها پردازد.

از سوی دیگر «کوز»^۴ (۱۹۶۰) معتقد است، حتی الگوی نئوکلاسیک‌ها که مبتنی بر بازارهای رقابتی است، فقط در صورت نبود هزینه‌های معاملاتی می‌تواند نتایج ادعا شده را داشته باشد، در صورتی که وجود هزینه‌های معاملاتی می‌تواند تخصیص منابع را تغییر دهد. بنابراین در پارادایم نئوکلاسیک‌ها نیز فرض اطلاعات کامل، نه فقط اطلاعات کامل است؛ بلکه امنیت کامل حقوق مالکیت در ارزش داراییها است. در این حالت خریدار و فروشنده قادر خواهند بود بدون هیچ هزینه‌ای همه ارزشها را تعیین کنند و بی‌ثباتی و نا امنی حقوق مالکیت هم وجود ندارد.^۵

^۱ روح‌اله شهنازی، «تأثیر آزادی اقتصادی بر رشد اقتصادی و درآمد سرانه»، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد اقتصاد*، دانشگاه اصفهان، ۱۳۸۴.

^۲ میلتون فریدمن، *سرمایه‌داری و آزادی*، ترجمه غلامرضا رشیدی، تهران، نشر نی، ۱۳۸۰.

^۳ همان.

^۴ Coase, (1960).

^۵ North, (1376).

به عبارت دیگر گرچه هزینه استفاده از منابع اغلب منحصر به هزینه‌های خاص مراحل تولید می‌شود، اما در واقع این هزینه‌ها و بطور کلی هزینه عملکرد اقتصادی جامعه بیش از هزینه‌های صرف شده برای تولید است، که غالباً نیز در هزینه‌های تولید نادیده گرفته می‌شود. به این نوع هزینه‌ها که هنگام تحقق مبادله ایجاد می‌شود، هزینه مبادله گویند. در واقع هزینه مبادله تفاوت بین تابع تولید نئوکلاسیک با واقعیت موجود در جهان واقعی است. نورث (۱۳۷۶) سنگینی هزینه کسب اطلاعات را کلید فهم هزینه‌های معاملاتی معرفی نموده و معتقد است، هزینه حمایت از حقوق و اجرای قراردادها عامل ایجاد هزینه مبادله است. وی با تفکیک هزینه مبادله به دو بخش ۱. هزینه‌هایی که در بازار صرف می‌شود و قابل اندازه‌گیری است و ۲. هزینه‌هایی چون رانت و رشوه که اندازه‌گیری آن دشوار بوده و کسب اطلاعات راجع به آن زمان‌بر است، این هزینه‌ها را منشأ ایجاد نهادهای اقتصادی و سیاسی در جامعه می‌داند.

تأثیر آزادی اقتصادی بر هزینه مبادله

در بررسی ارتباط متقابل آزادی اقتصادی و هزینه مبادله می‌توان به دو رهیافت کلی اشاره کرد. از آنجا که حقوق مالکیت یکی از اصلی‌ترین اجزای تشکیل‌دهنده شاخص آزادی اقتصادی است، می‌توان بر تأثیر هزینه مبادله و حقوق مالکیت بر آزادی اقتصادی تأکید نمود. این در حالی است که در تبیین تأثیر آزادی اقتصادی بر هزینه مبادله، یا شاخصهای مختلف آن مهمترین موضوع یافتن ارتباط تئوریک بین آنها است. همانطور که در مباحث قبلی بیان شد، سه عامل مبادلات داوطلبانه، رقابت آزاد و حقوق مالکیت اصلی‌ترین اجزای تشکیل‌دهنده شاخص آزادی اقتصادی است. بنابراین تأثیر آزادی اقتصادی بر هزینه مبادله را می‌توان از طریق تبیین ارتباط هر یک از اجزای آزادی اقتصادی با هزینه مبادله ارزیابی نمود.

نظریه نئوکلاسیک‌ها بر فرض کمیایی و رقابت استوار بوده که در آن بر وجود حقوق مالکیت بطور کامل و بی‌هیچ هزینه‌ای تأکید شده است. بنابراین کسب اطلاعات، هزینه‌ای در بر نداشته و راه حل کارای اقتصاد نئوکلاسیکی برقرار خواهد شد.^۱

اقتصاد نئوکلاسیک همچنین فرض می‌کند به جز «محدودیت‌های درونی» که از مسیر فرآیند درونی و خودکار بازار تصمیم واحدها را متأثر می‌کند، اعضای بازار هیچ محدودیت بیرونی برای واکنش در برابر علائم ارسالی بازار ندارند. بنابراین انتظار می‌رود، اگر شرایط مفروض رقابت برقرار باشد واحدها از آزادی عمل کامل درون بازار برخوردار بوده و بازار رقابتی پدیدار شود؛ یعنی اقتصاد نئوکلاسیک محدودیت‌های بیرونی را از رفتار متقابل اعضای بازار حذف می‌کند.^۲ به عبارت دیگر هر چند فرض رقابت در اقتصاد نئوکلاسیک فرض محکمی است، ولی فروض دیگر آن چندان مورد تأکید نبوده است، بطوریکه فرآیند تصریح حقوق مالکیت و کسب اطلاعات می‌تواند مدل نئوکلاسیک‌ها را دچار تزلزل نماید.

بنابراین می‌توان به بررسی این موضوع پرداخت که آیا بازار آزاد رقابتی همراه با گستردگی حقوق مالکیت، سیستم قضایی کارآمد و حمایت از مبادلات داوطلبانه توانایی کاهش محدودیت‌های بیرونی بازار و کاهش هزینه مبادله را در یک جامعه دارای آزادی اقتصادی ایجاد می‌کند؟

الف) رقابت

رقابت قوی از طریق خرید و فروش مستقیم و بازار اطلاعاتی کارا، به حذف اطلاعات ناقص و نامتقارن می‌انجامد. به عبارت دیگر، بازارهای رقابتی موجب صرفه‌جویی در هزینه اطلاعات در سطح کل جامعه و حتی تک تک عوامل اقتصادی می‌شود. بازارهای رقابتی به عنوان منبع اطلاعاتی غیرمتمرکز، اطلاعات لازم برای تصمیم‌گیریهایی اقتصادی را در اختیار

^۱. داگلاس سی نورث، *نهادها و تغییرات نهادی و عملکرد اقتصادی*، ترجمه محمدرضا معینی، تهران، سازمان برنامه و بودجه، مرکز مدارک اقتصادی-اجتماعی، ۱۳۷۶.

^۲. محسن رناتی، *بازار یا نا بازار؟ بررسی موانع نهادی کارایی نظام اقتصاد بازار در اقتصاد ایران*، تهران، سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۷۶.

آنها قرار می‌دهند. پس در شرایط بازار رقابتی اطلاعات مربوط به قیمت و کیفیت کالاها از شفافیت بسیار بالا برخوردار است؛ یعنی هر چه ساختار بازار به سمت بازار رقابتی پیش رود و شفافیت بیشتری در بازار حاکم باشد، جریان اطلاعات کامل در تولید و فروش برقرار شده و هزینه مبادله کاهش می‌یابد. به عبارت دیگر هر چه سازمانها که در درون یک ساختار حاکم شکل می‌گیرند، رقابت را بیشتر ترغیب کنند، هزینه مبادله کاهش خواهد یافت.^۱ همچنین رقابت می‌تواند موجب کاهش هزینه اجزای توافق‌ها شده و هزینه مبادله را نیز کاهش دهد.^۲

«آلچین»^۳ (۱۹۵۰) در فرضیه تکاملی خود، رقابت فراگیر را عامل خارج شدن نهادهای پست و بقای نهادهای فعال در ارتباط با حل مشکلات بشری می‌داند. به عبارت دیگر در شرایط رقابتی اگر هزینه مبادله زیاد باشد، نهادهای بازار بگونه‌ای طراحی خواهند شد تا بازیگران وادار شوند، اطلاعات حیاتی لازم برای دست یافتن به مدل‌های صحیح را کسب کرده و از طریق ساختار رقابتی، بازارها را هدایت کنند تا با حذف اطلاعات ناقص و نامتقارن هزینه‌ها، کاهش یابد؛ یعنی هرچه شرایط رقابت قوی‌تر باشد، هزینه مبادله کاهش خواهد یافت.

نورث (۱۳۷۶) نیز بیان می‌کند که در یک بازار رقابتی زمانی نهادهای کارا می‌توانند نهادهای پست را خارج کنند و منجر به کسب اطلاعات صحیح شوند، که در شرایط معین اهداف شخصی کسانی که برای تغییر نهادی قدرت چانه‌زنی دارند، به راه حل کارای نهادی منجر شود که از لحاظ اجتماعی نیز کاراست. همچنین وی معتقد است اغلب نهادها ایجاد نمی‌شوند تا به لحاظ اجتماعی کارا باشند؛ بلکه نهادها (یا حداقل قوانین رسمی) به این منظور ایجاد می‌شوند تا در خدمت کسانی باشند که برای طرح قوانین جدید قدرت چانه‌زنی دارند؛ زیرا سیاسی شدن مبنای بهره‌مندی از حقوق اقتصادی در یک جامعه شده و موجب انتقال حقوق اقتصادی یا جلوگیری از آن و می‌شود این فرصت را فراهم می‌آورد تا گروه‌های هم

۱. ابوالفضل جنتی مشگاتی، «بررسی نقش هزینه مبادله و پیامدهای آن بر اقتصاد ایران». پایان‌نامه کارشناسی اقتصاد، دانشگاه اصفهان، ۱۳۸۱.

۲. داگلاس سی. نورث، «عملکرد اقتصادی در طول زمان»، ترجمه موسی غنی‌نژاد، مجله برنامه و توسعه، دور دوم، شماره ۱۱، (۱۳۷۴)، صص ۷۱-۵۲.

۳. Alchian, (1950).

سود و ذی‌نفوذ به لحاظ سیاسی حقوق مالکیت را در راستای انتفاع خویش تحت تأثیر قرار دهند.^۱

اما در یک جامعه دارای آزادی اقتصادی مبتنی بر بازار آزاد رقابتی تا حد زیادی از کثرت مسائلی که تکلیف آن باید از طرق سیاسی معلوم شود، کاسته شده و نیاز به مشارکت مستقیم دولت به حداقل می‌رسد.^۲ بنابراین می‌توان گفت در جامعه دارای آزادی اقتصادی (به شرط آنکه بازی تکراری باشد) آزادی اقتصادی منجر به آزادی سیاسی و کاهش توان چانه‌زنی شده و موجب دستیابی به نتایج کارای اقتصادی و در نتیجه کاهش هزینه مبادله خواهد شد.

ب) مبادلات داوطلبانه

مبادلات داوطلبانه یا بازار آزاد از طریق سیستم قیمت، بدون وجود مدیریت مرکزی و نیاز به شناخت مردم از یکدیگر ایجاد هماهنگی نموده و آشفتگیهایی را که در عرضه یا تقاضا رخ می‌دهد به خوبی تعدیل و مقادیر عرضه و تقاضا را بطور خودکار به سوی برابری می‌برد.^۳ بنابراین هر عاملی که مانع شود قیمت‌ها وضع عرضه و تقاضا را در خود منعکس کنند، مانع از آن انتقال دقیق اطلاعات نیز خواهد شد.^۴ به عبارت دیگر، جریان اطلاعات به شکل سیستم قیمت‌هایی که در بازار تعیین می‌شود، پیام‌هایی هستند برای انتقال اطلاعات.

بنابراین گسترش و حمایت از مبادلات داوطلبانه به شیوه انتقال اطلاعات، عدم تقارن اطلاعات را کاهش داده و می‌تواند هزینه مبادله ناشی از عدم وجود اطلاعات (مقارن) را نیز بکاهد. همچنین مبادلات داوطلبانه نه تنها از طریق تغییرات قیمت آشفتگیهای بازار را اصلاح می‌کند؛ بلکه با ایجاد ابداعات و نوآوری در کالاها، منابع و شیوه‌های تولیدی، ناهماهنگیها را از

۱. محمد خضری، «تحلیل رانت‌جویی در بودجه‌ریزی دولتی ایران»، رساله دکتری اقتصاد، دانشگاه اصفهان، ۱۳۸۴.

۲. میلتون فریدمن، همان، ۱۳۸۰.

۳. محسن رنانی، بازار یا نا بازار؟ بررسی موانع نهادی کارایی نظام اقتصاد بازار در اقتصاد ایران، تهران، سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۷۶.

۴. میلتون فریدمن و رز. آزادی انتخاب، ترجمه حسین حکیم زاده جهرمی، تهران، نشر پارسی، ۱۳۶۷.

بین برده و در مواقع لزوم نیز از طریق استقرار نهادهای جدید موجب اصلاح آشفتگیهای بازار شده،^۱ و می‌تواند هزینه مبادله را کاهش دهند.

ج) حقوق مالکیت

نورث (۱۳۷۶) وجود دستاورد برای اقتصادهای مبتنی بر بازار خصوصی و رقابتی را مستلزم وجود چارچوب نهادی؛ یعنی مجموعه قوانین معتبری می‌داند که اجرای آن تضمین شده و حقوق مالکیت آن روشن و شفاف باشد. به عبارت دیگر، دسترسی به ساختار قانونی و سیستم قضایی کارآمد و نیز حقوق مالکیت روشن و شفاف زمینه را برای ایجاد اقتصاد رقابتی کاهش‌دهنده هزینه مبادله فراهم خواهد کرد.

پس زمانی که دولت در جامعه دارای آزادی اقتصادی، با ایجاد زیرساختهای لازم برای بازارهای اقتصادی، تأمین حقوق و گسترش مالکیت خصوصی و کاهش هزینه اعمال آن به گسترش آزادی اقتصادی کمک نماید، حداقل بر اساس نظریه اقتصاددانان قدیم و جدید نئوکلاسیک، می‌تواند موجب افزایش همزمان کارایی و رقابت شود. هرچند تحقق همزمان این دو به چگونگی عملکرد دولت در این زمینه مرتبط است.^۲ بنابراین زمانی که دولت از سیاستهای مداخله‌گرایانه به سمت تضمین حقوق مالکیت حرکت کند، هزینه مبادله نیز کاهش خواهد یافت؛ زیرا در صورت برخورداری دولت از قوه قهریه، دولتمردان به هزینه افراد جامعه آن قوه را در جهت منافع خود بکار گرفته و حقوق مالکیت کارای کاهش دهنده هزینه مبادله ایجاد نخواهد شد.^۳

همچنین تمرکز زدایی می‌تواند موجب هدایت قدرت به سطوح پائین جامعه شده و این امکان را فراهم آورد تا مردم بتوانند از نهادهای محلی برای حمایت از منافع خویش و هدایت تدریجی منافع به منظور بازسازی نهادهای کارا تر در مقیاس وسیع تر استفاده کنند. بنابراین نهادهای کارای ایجاد شده توسط انسانها، به منظور نظم بخشیدن به روابط متقابل

۱. محسن رنانی، پیشین، ۱۳۷۶.

۲. محسن رنانی، همان، ۱۳۷۶.

۳. داگلاس سی. نورث، پیشین، ۱۳۷۶.

انسانی و کاهش نااطمینانی، همراه با محدودیتهای مرسوم اقتصادی، مجموعه انتخابها را شکل می‌دهد و امکانپذیری وارد شدن در یک فعالیت اقتصادی را از طریق ساختار حقوق مالکیت، درجه اثربخشی دادگاهها و توسعه و تکامل سازمانهای داوطلبانه - که مشخصه یک اقتصاد دارای آزادی است - ایجاد کرده، افراد و هنجارهای رفتاری آنان را شکل داده و هزینه مبادله را نیز کاهش می‌دهد.

بنابراین به نظر می‌رسد آزادی اقتصادی با عناصری مانند آزادی رقابت، مبادلات داوطلبانه و حقوق مالکیت می‌تواند هزینه مبادله را از طریق تقلیل محدودیتهای بیرونی کاهش دهد، چرا که در یک جامعه، زمانی نهادها می‌توانند باعث کاهش هزینه مبادله شوند که دو نقش عمده «نظارت بر کاستیها و صرفه‌جویی در اطلاعات از طریق نظام ارتباطی مناسب» و «ایجاد مشوقهای لازم برای اجرای مجازات توسط افرادی که به این کار خوانده می‌شوند» را فراهم آورند.¹

تصریح مدل و تحلیل نتایج تخمین

در بخش قبل ارتباط تئوریک آزادی اقتصادی و هزینه مبادله و بطور مشخص تبیین تئوریک چگونگی تأثیر آزادی اقتصادی بر هزینه مبادله ارائه شد؛ بگونه‌ای که بر اساس آن می‌توان یک فرم تابعی به صورت زیر در نظر گرفت:

$$TRC = f(EFW) \quad (1)$$

که در آن TRC شاخص هزینه مبادله و EFW شاخص آزادی اقتصادی است. حال با توجه به هدف مقاله و همچنین فرضیه مطرح شده مبنی بر اینکه نه تنها آزادی اقتصادی در کشورهای منتخب OECD با درآمد بالا بر هزینه مبادله تأثیرگذار است، بلکه با توجه به ساختار سیاسی، اقتصادی و اجتماعی این کشورها این تأثیر U شکل و به

¹. Milgrom et al, (1990).

صورت فرم درجه دوم محدب است، می‌توان این تأثیر را برای این کشورها به صورت مدل داده‌های تابلویی برای شاخصهای مختلف هزینه مبادله نوشت:

$$TRC_{it}^k = \alpha^k + \beta_1^k EFW_{it} + \beta_2^k (EFW_{it})^2 + \mu_i^k + V_{it}^k \quad (2)$$

$k=3, 2, 1, \dots, 5$ شاخصهای مختلف هزینه مبادله، مدل‌های مختلف
 $i=3, 2, 1, \dots, 25$ کشورهای مورد مطالعه
 $t=1995, \dots, 2004$ دوره زمانی تحقیق

که در اینجا نیز TIC_{it}^k معرف شاخصهای مختلف هزینه مبادله و EFW_{it} معرف شاخص آزادی اقتصادی مؤسسه فریزر است. در این مدل ضریب توان اول آزادی اقتصادی بیان‌کننده تأثیر آن بر هزینه مبادله بوده و ضریب توان دوم آزادی اقتصادی نشان می‌دهد این تأثیر چگونه است.

در اینجا جزء اخلاص مدل (V_{it}) دارای توزیع نرمال بوده و به ازای آن تمام i ها و t ها مستقل از متغیرهای توضیحی (EFW) است. μ_i ها نیز که بیان‌کننده اثرات فردی یا ناهمگنی‌ها در کشورها است، در قالب اثرات تصادفی^۱ یا اثرات ثابت^۲ ظاهر می‌شود. بنابراین با توجه به تعریف و ماهیت هزینه مبادله می‌توان برای آن شاخصهای مختلف مانند شاخص فساد، شاخص کارایی دولت و ... را در نظر گرفت، برای تخمین مدل‌های تأثیر آزادی اقتصادی بر هزینه مبادله در کشورهای منتخب طی دوره ۱۹۹۵ تا ۲۰۰۴، هر یک از این شاخصها به صورت انفرادی وارد مدل شده و نتایج آن مورد بررسی قرار می‌گیرد. بنابراین مدل بالا برای پنج شاخص هزینه مبادله معرفی شده در این مقاله قابل تخمین است.

1. Random Effects

2. Fixed Effects

تجزیه و تحلیل نتایج تخمین

برای برآورد مدل‌های اقتصادسنجی و بررسی‌های تجربی اقتصادی می‌توان از روشهای مختلف استفاده کرد، ولی با توجه به رابطه فوق و ماهیت داده‌های مورد استفاده، در این مطالعه مدل ارائه شده از روشهای اثرات ثابت یا اثرات تصادفی داده‌های تابلویی برآورد می‌شود. داده‌های مورد نیاز برای شاخص آزادی اقتصادی از اطلاعات تولید شده توسط مؤسسه فریزر و اطلاعات مربوط به هزینه مبادله از سایت اتحادیه اروپا^۱، پایگاه اینترنتی دانشگاه پنسیلوانیا^۲ و لوح فشرده شاخص توسعه جهانی^۳ مربوط به بانک جهانی گرد آوری شده است. برای تخمین مدل نیز نرم افزار Stata مورد استفاده قرار گرفته است. جدول زیر نشان‌دهنده نتایج تخمین مدل‌های تأثیر آزادی اقتصادی بر شاخصهای مختلف هزینه مبادله در کشورهای منتخب OECD طی دوره مورد مطالعه است.

جدول ۱. نتایج تخمین مدل‌های اقتصادسنجی تأثیر آزادی اقتصادی

بر شاخصهای مختلف هزینه مبادله

مدل	شاخص هزینه مبادله	ضریب ثابت	EF	EF ²	آماره هاسمن	روش تخمین	ضریب تعیین
۱	V&A	-۱۰۲/۷۶ (-۳/۹۹)	۲۹/۶۲ (۴/۱۳)	-۱/۹۹ (-۳/۹۹)	H=۱۹/۶ P=۰/۰۰۰۱	اثرات ثابت	۰/۱۳۹
۲	GE	-۱۰۹/۹۶ (-۴/۶۱)	۳۱/۵۴ (۴/۷۵)	-۲/۱۰۳ (-۴/۵۵)	H=۶۴/۶۳ P=۰	اثرات ثابت	۰/۱۸۷
۳	CC	-۱۰۱/۹۹ (-۴/۶۴)	۲۹/۰۵ (۴/۷۵)	-۱/۹ (-۴/۴۷)	H=۲۱۷/۲۴ P=۰	اثرات ثابت	۰/۲۰۸
۴	RC	-۷۲/۲۵ (-۴/۲۴)	۲۰/۸۸ (۴/۴۱)	-۱/۳۶ (-۴/۱۴)	H=۱۸/۳۲ P=۰	اثرات ثابت	۰/۱۸۹
۵	CI	-۴/۸۳ (-۰/۹)	۳/۲۰۷ (۲/۳۱)	-۰/۲۰۵ (-۱/۹۶)	H=۱۵۲ P=۰/۰۰۰۱	اثرات ثابت	۰/۷۸

منبع: یافته‌های تحقیق.

^۱ <http://pwt.eurostat.com>

^۲ <http://pwt.econ.uepenn.edu>

^۳ World Development Indicators CD-ROM

حروف مندرج در آن جدول، معادل اصطلاحاتی است که در زیرنویس مشاهده می‌شود.^۱ همچنین آماره هاسمن دارای توزیع χ^2 (با درجه آزادی $k-1$)، که تعداد پارامترها به استثنای عرض از مبدا را نشان می‌دهد است که در نرم افزار **stata** تحت رابطه زیر محاسبه می‌شود، بطوریکه مبنای فرضیه، درستی ضرایب اثرات ثابت (b) بر علیه سایر روشها (B) استوار است.

$$X^2_{(k-1)} = (b-B)[(V_b - V_B)^{-1}] (b-B)$$

که در آن (V_b) و (V_B) به ترتیب ماتریس واریانس-کوواریانس بردار ضرایب اثرات ثابت (b) و ماتریس واریانس-کوواریانس بردار ضرایب اثرات تصادفی (B) است. اطلاعات مندرج در جدول (۱) که نتایج تخمین مدل ارائه شده به روش داده‌های تابلویی برای کشورهای منتخب OECD است، نشان می‌دهد آزادی اقتصادی طی دوره ۱۹۹۵ تا ۲۰۰۴ بر تمام شاخصهای هزینه مبادله معرفی شده دارای تأثیر منفی بوده است. این در حالی است که تأثیر توان دوم آزادی اقتصادی مثبت است؛ یعنی شکل کلی تأثیر آزادی اقتصادی بر هزینه مبادله در این کشورها طی دوره مورد بررسی U شکل و به صورت درجه دوم محدب بوده است. البته در نگاه اول به نتایج ارائه شده در جدول فوق، این نتیجه معکوس به نظر می‌رسد، در حالیکه با توجه به تعریف و ماهیت شاخصهای معرفی شده، افزایش این شاخصها به مفهوم کاهش هزینه مبادله است. بنابراین در یک قضاوت کلی، نتایج حاصله تأییدکننده فرضیه مطرح شده بوده و می‌توان گفت، آزادی اقتصادی در این کشورها ابتدا موجب کاهش هزینه مبادله شده است، ولی در ادامه همراه با افزایش آزادی اقتصادی، هزینه مبادله نیز افزایش یافته است.

^۱. V&A: Voice and Accountability Index
 GE: Government Effectiveness Index
 CC: Control of Corruption Index
 RC: Regulatory Construction Index
 CI: Corruption Index
 EF: Economic Freedom

اما نتایج تخمینهای جزئی تأثیر آزادی اقتصادی بر شاخصهای هزینه مبادله مانند قوانین سیاسی، کفایت سرویس‌های اجتماعی و عدم مداخله دولت، کنترل فساد و کفایت سیاستهای دولت به شرح زیر است

V&A: شاخص قوانین سیاسی و نشان‌دهنده میزان مشارکت مردم در انتخاب دولت، آزادی بیان و آزادی رسانه است و می‌تواند بیانگر پاسخگویی دولت باشد. بنابراین با توجه به ماهیت این شاخص و عناصر تشکیل دهنده آن، هرچه این شاخص بزرگتر باشد هزینه مبادله در جامعه کمتر است.

نتایج جدول (۱) نشان می‌دهد، ضرایب تخمین این متغیر (B_1, B_2) معنی دار بوده، علامت B_1 مثبت و علامت B_2 منفی است. بنابراین افزایش آزادی اقتصادی در کشورهای منتخب طی دوره ۱۹۹۵ تا ۲۰۰۴ در ابتدا موجب افزایش این شاخص؛ یعنی کاهش هزینه مبادله شده؛ اما در ادامه کاهش شاخص قوانین سیاسی و افزایش هزینه مبادله را در پی داشته است.

GE: شاخص کفایت سرویس‌های اجتماعی و عدم مداخله دولت و سیاست (در اقتصاد) بوده و معرف قوانین اقتصادی است؛ بطوریکه مقادیر بالاتر آن نشان‌دهنده دخالت کمتر دولت در اقتصاد بوده و بر اساس ادبیات موضوع درجه کمتری از هزینه مبادله را نشان می‌دهد. نتایج جدول بالا در ارتباط با این متغیر نیز حاکی از معنی دار بودن ضرایب تخمین است و نشان می‌دهد، آزادی اقتصادی در کشورهای منتخب طی دوره مورد مطالعه در ابتدا موجب افزایش این شاخص (کاهش هزینه مبادله) شده است؛ ولی در ادامه همراه با افزایش آزادی اقتصادی، شاخص کفایت سرویس‌های اجتماعی و عدم مداخله دولت کاهش یافته است؛ یعنی موجب افزایش هزینه مبادله بوده است.

CC: این شاخص نقش دولت در کنترل فساد در جامعه را نشان داده و معرف شاخص اجرا است. در اینجا نیز محاسبه این شاخص بگونه‌ای است که مقادیر بالاتر آن معرف کنترل بیشتر دولت بر فساد اجتماعی بوده و بیانگر هزینه مبادله کمتر در جامعه است. نتایج تخمین در ارتباط با این متغیر نیز حاکی از معنی دار بودن ضرایب است و نشان می‌دهد در این رابطه نیز آزادی اقتصادی در کشورهای منتخب در ابتدا موجب کاهش هزینه مبادله و

کاهش فساد اجتماعی شده ولی در ادامه با افزایش آزادی اقتصادی فساد اجتماعی نیز افزایش یافته است.

CI: گرچه شاخص فساد بیان کننده میزان فساد در جامعه است؛ ولی این شاخص بگونه‌ای محاسبه شده که مقادیر بیشتر آن بیان کننده فساد کمتر و به تبع آن هزینه مبادله کمتر در جامعه است. در اینجا نیز نتایج تخمین نشان دهنده معنی‌دار بودن ضرایب است. نتایج همچنین نشان می‌دهد ضریب توان اول شاخص آزادی اقتصادی؛ یعنی B_1 مثبت و ضریب توان دوم شاخص آزادی اقتصادی؛ یعنی B_2 منفی است. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت طی دوره مورد بررسی آزادی اقتصادی در کشورهای منتخب در ارتباط با این متغیر نیز ابتدا موجب کاهش فساد و کاهش هزینه مبادله شده؛ ولی در ادامه افزایش این شاخص و بنابراین افزایش هزینه مبادله را به دنبال داشته است.

RC: این شاخص بیانگر توانایی دولت در ایجاد و کفایت سیاستهای خاص برای پیشرفت بخش خصوصی بوده و به عنوان شاخص تقارن اطلاعات در یک جامعه معرفی می‌شود. بنابراین مقادیر بالاتر آن نشان دهنده وجود اطلاعات کامل‌تر و شفاف‌تر در جامعه است و بر اساس موارد مطروحه در بخشهای قبل، افزایش آن می‌تواند بیانگر کاهش هزینه مبادله در جامعه باشد.

نتایج جدول (۱) در ارتباط با این متغیر نیز نشان می‌دهد، ضرایب تخمین این متغیر معنی‌دار است. بنابراین در این ارتباط نیز می‌توان نتیجه گرفت، آزادی اقتصادی در کشورهای منتخب طی دوره ۱۹۹۵ تا ۲۰۰۴ در ابتدا موجب افزایش تقارن اطلاعات و در نتیجه کاهش هزینه مبادله شده است؛ ولی در ادامه افزایش آزادی اقتصادی کاهش تقارن اطلاعات و افزایش هزینه مبادله را در پی داشته است.

بنابراین مشاهده می‌شود در تمام مدل‌های فوق ضرایب تخمین معنی‌دار بوده، ضریب توان اول شاخص آزادی اقتصادی مثبت و ضریب توان دوم شاخص آزادی اقتصادی منفی است. بر این اساس طی دوره مورد بررسی هرچند آزادی اقتصادی در کشورهای منتخب در ابتدا موجب کاهش هزینه مبادله شده؛ ولی در ادامه افزایش هزینه‌های مبادله را

به دنبال داشته است؛ یعنی شکل کلی تأثیر آزادی اقتصادی بر هزینه مبادله در این کشورها طی این دوره U شکل و به صورت درجه دوم محدب بوده است.

نتیجه‌گیری

در این مقاله ارتباط آزادی اقتصادی و هزینه مبادله و بطور مشخص تأثیر آزادی اقتصادی بر هزینه مبادله به صورت تئوریک و در ارتباط با کشورهای منتخب OECD با درآمد بالا، بطور تجربی و در قالب مدل داده‌های تابلویی مورد بررسی قرار گرفت. نتایج حاصل از تخمین مدل‌های اقتصادسنجی بیانگر معنی داری ضرایب تخمین؛ یعنی B_1 ، B_2 برای تمام مدل‌ها بود و نشان داد ضریب توان اول شاخص آزادی اقتصادی یعنی B_1 برای همه مدل‌ها مثبت و ضریب توان دوم شاخص آزادی اقتصادی؛ یعنی B_2 برای مدل‌های مورد بررسی منفی است. به عبارتی این نتایج نشان‌دهنده تأثیرگذاری آزادی اقتصادی بر تمام شاخصهای هزینه مبادله است، بطوریکه در ارتباط با کشورهای مورد بررسی این تأثیر در ابتدا کاهش دهنده هزینه مبادله و در ادامه موجب افزایش هزینه مبادله شده است. بنابراین گرچه می‌توان انتظار داشت با افزایش آزادی اقتصادی هزینه‌های مبادله کاهش یابد، ولی در ادامه آزادی اقتصادی افزایش هزینه‌های مبادله را به دنبال دارد.

البته در تعمیم نتایج و توصیه سیاستی به سایر کشورها باید توجه داشت که نتایج بدست آمده در ارتباط با کشورهای منتخب OECD با درآمد بالا است، پس در تفسیر آن باید به ساختارهای این کشورها توجه نمود؛ چرا که این کشورها اغلب در سطح بالایی از آزادی اقتصادی قرار دارند. پس در پیشنهاد به افزایش آزادی اقتصادی باید در ابتدا بررسی کرد که کشورهای مختلف از چه ساختار نهادی برخوردار بوده و در چه سطحی از آزادی اقتصادی قرار دارند، گرچه برای کشورهای با سطوح پایین آزادی اقتصادی افزایش این شاخص می‌تواند کاهش هزینه مبادله و به تبع آن افزایش رشد اقتصادی و حتی توسعه اقتصادی را به دنبال داشته باشد.

پی‌نوشتها:

۱. جنتی مشکاتی، ابوالفضل. «بررسی نقش هزینه مبادله و پیامدهای آن بر اقتصاد ایران». *پایان‌نامه کارشناسی اقتصاد*، دانشگاه اصفهان، (۱۳۸۱).
۲. خضری، محمد. «تحلیل رانت‌جویی در بودجه‌ریزی دولتی ایران». *رساله دکتری اقتصاد*، دانشگاه اصفهان، (۱۳۸۴).
۳. رنایی، محسن. *بازار یا نا بازار؟ بررسی موانع نهادی کارایی نظام اقتصاد بازار در اقتصاد ایران*. تهران، سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۷۶.
۴. شهنازی، روح‌الله. «تأثیر آزادی اقتصادی بر رشد اقتصادی و درآمد سرانه». *پایان‌نامه کارشناسی ارشد اقتصاد*، دانشگاه اصفهان، (۱۳۸۴).
۵. فریدمن، میلتن و رز. *آزادی انتخاب*. ترجمه حسین حکیم زاده چهرمی، تهران، نشر پارس، ۱۳۶۷.
۶. فریدمن، میلتن. *سرمایه داری و آزادی*. ترجمه غلامرضا رشیدی، تهران، نشر نی، ۱۳۸۰.
۷. گجراتی، دامودار. *مبانی اقتصادسنجی*. ترجمه حمید ابریشمی، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۸۵.
۸. نورث، داگلاس سی. «دولت و هزینه مبادله در تاریخ». ترجمه علی طوسی‌زاده اردکانی، *مجله برنامه و توسعه*، دوره دوم، شماره ۸، (۱۳۷۳): ۱۱۶-۱۳۵.
۹. نورث، داگلاس سی. «عملکرد اقتصادی در طول زمان». ترجمه موسی غنی‌نژاد، *مجله برنامه و توسعه*، دوره دوم، شماره ۱۱، (۱۳۷۴): ۵۲-۷۱.
۱۰. نورث، داگلاس سی. *نهادها و تغییرات نهادی و عملکرد اقتصادی*. ترجمه محمدرضا معینی، تهران، سازمان برنامه و بودجه، مرکز مدارک اقتصادی-اجتماعی، ۱۳۷۶.
۱۱. نورث، داگلاس سی. *ساختار و دگرگونی در تاریخ اقتصادی*. ترجمه غلامرضا آزاد، تهران، نشر نی، ۱۳۷۸.
12. Alchian, A. A. "Uncertainty Evolution and Economic Theory"., *Journal of Political Economy*, No. 58, (1950): 11-21.
13. Baltagi, B. H. *Econometric Analysis of Panel Data*. John Wiley & Sons, Inc New York, USA., 1995.
14. Carlsson, F. and Lundstrom, S. "Economic Freedom and Growth: Decomposing the Effect"., *Working Paper in Economics*, No.33, Department of Economics, Goteborg University, (2002): 335-344.
15. Cheung, S. *The Transaction Cost Paradigm*. Presidential Address Western Economic Association, (1998), www. Steven Xue.com.
16. Chong, A. and Calderon, C. "Causality and Feedback Between Institutional Measures and Economic Growth"., *European Journal of Political and Economics*, No. 17, (2000):69-81.
17. Coal, H. J. "The Contribution of Economic Freedom to World Economic Growth, 1980-1999"., *Cato Journal*, Vol.23, No. 2, (2003):189-198.

18. Coase, R. "The Problem of Social Cost"., *Journal of Law and Economics*, No. 3, (1960): 421-444.
19. Dutz, M. A. and Hayri, A. "Does More Intense Competition Lead to Higher Growth?"., *World Bank Policy Research, Working Paper*, No.2320, 2000.
20. Elikson, R. "A Critique of Economic and Sociological Theories of Social Control"., *Journal of Legal Studies*, No. 16, (1987): 67-100.
21. Friedman, M. *Capitalism and Freedom*. The University of Chicago Press, Chicago., 1962.
22. Gwartney, J. and R. Lawson. "Economic Freedom of the World"., *Annual Report*, Vancouver, B. C Fraser Institute, (2000).
23. Gwartney, J. and Lawson, R. "Economic Freedom of the World"., *Annual Report*, Vancouver, B.C Fraser Institute, (2002).
24. Gwartney, J and Lawson, R. "Economic Freedom of the World"., *Annual Report*, Vancouver, B.C Fraser Institute, (2004).
25. Haan, J. D. and Sturm, J. "On the Relationship Between Economic Freedom and Economic Growth"., *European Journal of Political Economy*, (2000): 41-55.
26. Milgrom, P. R. and North, D. and Weingast, B. "The Role of Institution in the Revival of Trade: The Law Merchant, Private Judges, and the Cold Duck Fairs"., *Economic and Politics Journal*, No.2, (1990): 1-23.
27. Vijaya Vagharavan, M. and Ward, W. A. *Institutions and Economic Growth: Empirical Evidence from Across National Analysis*. 2000.
<http://Business.Clemson.edu/cit/documents/0001302.pdf>.
28. <http://www.worldbank.org/wbi/governance/govdata2001.htm>
29. <http://www.worldbank.org/governance/wgi2007.htm>
30. <http://www.worldbank.org/worlddevelopmentindicator.htm>
31. <http://pwt.econ.uepenn.edu>
32. <http://pwt.eurostat.com>